

**TƏLİM TEXNOLOGİYALARI
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY**

TƏLİM MOTİVASİYASI: TƏŞKİLİ VƏ PRİNSİPLƏRİ

Sevda Sultan qızı Tağıyeva

Bakı Qızlar Universitetinin dosenti

ORCID: 0009-0001-3068-5683

E-mail: sevdasultanbdu@gmail.com

Afət Aban qızı Bayramova

Bakı Dövlət Universitetinin baş müəllimi

ORCID: 0009-0008-9012-5232

E-mail: afet6670@gmail.com

Açar sözlər: motivasiya, stimullaşdırma, təlim, maraq, fərziyyə.

Ключевые слова: мотивация, стимуляция, обучение, интерес, гипотеза.

Key words: motivation, stimulation, training, interest, hypothesis.

Müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları dövründə elmin müxtəlif sahələrində toplanmış zəngin bilik kütləsinin yetişən gənc nəsələ çatdırılması, təhsil alanlara öyrədilməsi və mənimsədilməsi təlimin ənənəvi qaydalara müvafiq olaraq yerinə yetirilməsi əslində çox çətin işə çevrilir.

Bu günkü bilikləri əldə etmək və mənimsəmək üçün şagirdlərdə biliyə dərin maraq yaradılmalı, biliyə sövq etdirilməli, biliyin həyatı əhəmiyyəti dərk etdirilməlidir. Bu mürəkkəb peşəqəvi işin yerinə yetirilməsini yalnız məktəbdə müəllimin fəaliyyəti ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Müəllim nə qədər yaxşı dərslər keçsə də, şagirdlərə dəyərli məlumatlar versə də, şagirdlərdə deyilən dərslər maraq yoxdursa, ona verilən biliklərə biganə yanaşırsa, öyrənməyə həvəs yoxdursa, təbii ki, belə bir dərslərdə keyfiyyətdən söhbət gedə bilməz. Belə dərslərdə şagird sakitcə oturacaq, deyilənləri dinləyəcək, ən yaxşı halda evə verilən tapşırıqları əzbərləyib, yaxud bir yerlərə yazıb növbəti dəfə müəllimə çatdıracaqdır. Əlbəttə, burada nə təlimin keyfiyyəti nə təhsilin keyfiyyəti, nə də şagird fəallığı, onun intellektual hazırlığı özünü göstərəcəkdir.

Bəs nə etməli? Təhsilənlərə verilən biliklərə öncədən hazırlıq tələb edilir. Təhsilənlərin bilik alma qabiliyyətini genişləndirməli, başqa sözlə desək “qabını genişləndirməlidir”.

Hər hansı bir işin keyfiyyəti onun maraqla icra edilməsindən asılıdır. Məktəblilərdə təlimə maraq, öyrənmə həvəsi, bilik qazanmağa sövq etmək, yenilik qazanmaq həvəsi olmadan qazanılan biliyin heç bir təsiri olmayacaqdır. Dərslər öncədən hazırlıq, biliklərin mənimsənilməsinə həvəs və maraq motivasiyadan başlayır.

Motivasiya sövq etmə, təhrik etmə cəlb etmə mənalarını verir. Motivasiya olmadan iş maraqla həvəslə, ürəklə icra edilmirsə, qazanılan bilik müvəqqəti olacaq. Qiymət almaq və ya testdən keçmək üçün qəbul edilən bilik olacaqdır ki, bunun da məktəbli üçün heç bir əhəmiyyəti və xeyri olmayacaqdır.

Motivasiyanın mahiyyəti, məqsədi bir çoxları tərəfindən bəzən düzgün başa düşülmür. Bəziləri motivasiya deyəndə mövzu ilə bağlı hər hansı şəkil və yaxud videoçarxın müəllim tərəfindən şagirdlərə göstərilməsi və sinifdə çoxlu sual-cavablar yaradılması kimi başa düşür. Bəzi müəllimlər də çalışırlar ki, dərsin mövzusunun şagirdlər özləri desin. Əlbəttə, müəllim hər hansı mövzuya motivasiya qurarsa, yuxarıda adıçəkilən üsullardan istifadə edə bilər, ancaq necə? Əgər müəllimin motivasiya məqsədilə istifadə etdiyi hər hansı vasitə şagirdlərdə fərziyyələr doğurursa (motivasiyada fərziyyələrin irəli sürülməsi əsas şərtlərdəndir) və müəllim şagird düşüncəsini tədqiqata, yaradıcılığa kreativliyə sövq edərsə, bunu düzgün atılmış addım hesab etmək olar.

Məktəb təcrübəsində xeyli qabiliyyətli, istedadlı, bacarıqlı şagirdlərə təsadüf olunur ki, onlar sadəcə olaraq motivasiya çatışmazlığı ucbatından yaxşı oxuya bilmirlər, təlimə həvəsdən düşürlər. İngilis psixoloqu Q.Ayzenk bu məsələni obrazlı şəkildə belə izah edir: “Əgər biz atı su axurunun yanına gətirə biliriksə, uşağı da bu qaydada məktəbə gətirə bilirik. Lakin atı su içməyə məcbur edə bilmədiyimiz kimi, uşağı da oxumağa, öyrənməyə məcbur edə bilmərik...”. Oxuyub, öyrənmək həvəsi şagirdin daxilindən gəlməsi, bu onun əsas motivi olmalıdır.

Təlim prosesinin səmərəsi və şagirdin təlim uğurları bilavasitə müsbət motivasiyadan asılıdır. Motivasiya-insanı hərəkətə gətirən güc və hərəkətlərin istiqamətini müəyyənləşdirən, onların düşüncələri, ümidləri, inamları, arzusu və tələbatlarıdır.

Müşahidələr göstərir ki, həm valideynlər, həm də bir qrup təcrübəsiz müəllimlər cəzalandırma vasitələrini səmərəli psixopedaqoji üsul kimi qiymətləndirirlər. Onlar hədə-qorxu yolu ilə bir şeyə nail olmayanda isə yenə də günahı şagirdə axtarırlar. “Buna söz təsir etmir”, “Heç nəyə həvəsi yoxdur” deyirlər. Halbuki yalnız dəmiri döyə-döyə yumşaldırlar. İnsanı “yumşaltmağın” isə yolu söz, ona düzgün yanaşma, ona həvəs, stimül və düzgün istiqamət vermək lazımdır.

Pedaqoq alimlərin haqlı fikirlərinə görə motivasiya ilk növbədə ailədən başlamalıdır [1;2]. Məktəblinin dərslərinin, məktəbli çantasının hazır olması, dərslərin, dəftər-qələmlərin olması, gözəl məktəbli formasının geyinməsi, əlverişli tədris guşəsinin olması hələ məktəbə tam hazırlıq demək deyildir. Məktəbli psixoloji, pedaqoji, sosial və intellektual cəhətdən hazır olmalıdır. Təbii ki, sağlamlığı da yerində olmalıdır. Məktəblinin düşüncəsində ilk növbədə bilik qazanmaq, elmlərə yiyələnmək, müəllimin tələblərinə əməl etmək olmalıdır. Ailə, xüsusilə valideynlər uşaqlarının hər günkü məktəb təhsili ilə maraqlanmalı, məktəbin verdiyi tapşırıqları daim dəstəkləməlidirlər.

Motivasiya məqsədə doğru atılan ilk mərhələ hesab edilir. Məlumdur ki, fəal və interaktiv təlimdə dərslərin ilk mərhələsi motivasiya ilə başlayır. Bu mərhələ əsasən yeddi-səkkiz dəqiqə bəzən də bir qədər artıq da ola bilər. Baxmayaraq ki, bu mərhələ o qədər də uzun deyil, lakin onun dərslərin əvvəlindən sonuna qədər nə dərəcədə uğurlu alınmasında böyük rol vardır. Əgər motivasiya düşündürücü olub, qoyulmuş tələbləri özündə dəqiq əks etdirirsə, onda keçilən dərslər də uğurlu olacaq, təhsilin keyfiyyəti də yüksələcək. Əgər motivasiya düzgün qoyulmamışsa dərslərin uğurlu alınması mümkün olmayacaq və keyfiyyət aşağı düşəcəkdir.

Qeyd edək ki, motivasiyanın qoyuluşu heç də asan məsələ deyildir, müəllimlər dərslərin bu mərhələsində çox çətinliklər çəkirlər. Çünki bu mərhələ müəllimdən dərin bilik, yüksək yaradıcılıq, tədqiqatçılıq, səriştəlilik qabiliyyəti tələb edilir.

Motivasiya qurarkən müxtəlif suallardan, materiallardan, videoroliklərdən, şəkillərdən

istifadə etmək olar. Məsələn, kiçik bir hadisəni nağıl etmək, şəkillər göstərmək, videorolik nümayiş etdirmək, problemlə sual vermək olar. Amma hansı üsuldən istifadə edilməsinə baxmayaraq şagirdi düşündürmək lazımdır, o təfəkkür əməliyatı keçirməli, beləliklə, mövzu haqqında biliklərə tədricən giriş mərhələsinə daxil olmaqdır. Demək, motivasiya mövzunun qavranılması, mənimsənilməsi, öyrənilməsi üçün ilk qüvvətli amil, ilk addım hesab edilə bilər. Xüsusi qeyd etməliyə ki, burada əsas amil şagirdi düşüncəyə sövq etmək, fikirləşməyi, düşünməyi öyrətməkdir. Böyük alman pedaqoqu Adolf Disterveq deyirdi ki, bacardıqca uşaqlara az bilik verin, uşaqların başını biliklə doldurmayın. Sobanı da ağzına qədər doldursan o yanmaz, tüstüləyər. Qaydalı və az odun qoymaqla sobanı məşələ çevirmək olar. Uşaqlara da fikirləri deyil, fikirləşməyi öyrədin, daha çox düşünməyi öyrədin. Düşünən insan bilən insandır.

Motivasiya şagirdlərin fakt və hadisələrə düşüncəli yanaşması, biliyini lazımı istiqamətə yönəlməsi deməkdir.

Təlim üçün nəzərdə tutulan müəyyən pedaqoji tapşırıqları yerinə yetirmək və ya məktəbli xüsusi idraki fəaliyyətə təhrik etmək məqsədilə yaradılan motivasiya situativ motivasiya adlanır. Fəal təlimin təşkilində bunu bəzən təlimin başlanğıcındakı “problemin qoyuluşu”da adlandırmaq olar.

Təlim motivasiyanın yaradılmasında əsas aşağıdakı pedaqoji prinsiplərə əməl edilməlidir:

1. Motivasiyanın tədris edilən mövzu ilə bağlılığı prinsipi.

Bu prinsip tələb edir ki, müəllim dərslərin əvvəlində mövzunu öyrənmək üçün şagirdləri düşündürücü suallar verməsinə, fikir və rəy bildirmələrinə, özlərinin problemlə bağlı məlumat və biliklərini söyləməyə imkan və şərait yaratmalı və mövzu ilə bağlı şagirdlərin öz fikirlərini dinləməsidir.

2. Motivasiyanın yaradılmasında yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi prinsipi.

Yeni pedaqoji texnologiyalar həm müəllimlər üçün, həm də şagirdlər üçün maraqlı olmaqla bərabər həm də bilik mənbəyi, yeni pedaqoji prosesə - daha elmi, texniki, yaradıcı fəaliyyətə, intellektual, peşəkar hazırlığa istiqamətdir.

Müəllimin düzgün istiqaməti nəticəsində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə etməklə şagirdlərin müstəqil bilik almaları təmin edilir, bu yolda onların müstəqil axtarış aparmalarına, yaradıcı fəaliyyətlərinə, təfəkkür əməliyyatlarına, təxəyyülə istinad etmələrinə, öyrənmə maraqlarına, nəzarət və qiymətləndirməyə münasibətləri xeyli artır.

Bu gün təhsil müəssisələrimizdə “Ağıllı lövhələr”in, kompüter texnologiyalarının, elektron dərsləklərin, elektron kitabxanaların, İKT-nin istifadəsi getdikcə artır. Onlardan səmərəli istifadə etmək səriştəli, peşəkar müəllimlərin öhdəsindədir. Müəllimlərimiz yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə etməklə tədrisin keyfiyyətini yüksəldir, şagirdlərdə biliklərə maraq və təlimə motivasiya formalaşdırırlar [3].

3. Problemin həlli üçün məqsədəuyğun pedaqoji, psixoloji, metodiki, təşkilati işlərin aparılması və tədqiqat sualının qoyulması.

Yəni mövzunu öyrənmək üçün – qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün müəllim öz yaradıcılığı, səriştəliliyi və peşəkarlığı ilə müxtəlif pedaqoji, metodiki, psixoloji metod və üsullardan istifadə edərək dəyərli, maraqlı motivasiya yaratmalı və bütövlükdə şagirdləri həmin məsələ ətrafında müzakirəyə sövq etməlidir.

Bu baxımdan motivasiyanın qoyuluşu, keçirilməsi də iki mühüm hissəyə ayrılır:

1. Mövzu ilə bağlı problemin qoyuluşu.

2. Mövzu ilə bağlı tədqiqat sualının qoyuluşu.

Problemin qoyuluşu hissəsində müəllim mövzu ilə bağlı şagirdləri düşüncəyə, təfəkkür əməliyyatı aparmasına cəlb edir, onlara problemlə bağlı yönəldici suallar verir. Tədqiqat sualının verilməsi hissəsində artıq problemlə bağlı şagirdlər öz düşüncələrini bildirir, suallar verir, müzakirələr və müsahibələr başlayır. Verilən suallar problemin həllinə yönəlməli, yeni qazanılacaq biliyi əks etdirməli, təlimin nəticəsini bildirməlidir. Motivasiya mərhələsi müxtəlif fərziyyələrlə, yeni məlumatlarla yekunlaşır.

Problemin aktuallığı. Məqalə müasir təhsil sistemlərinin effektivliyini artırmaq üçün motivasiyanın əhəmiyyətini ətraflı şəkildə araşdırır. Təlim prosesində motivasiyanın təşkili və prinsipləri, həm tələbələrin, həm də müəllimlərin performansını artırmaq məqsədini güdür. Məqalədə təqdim olunan yanaşmalar və strategiyalar, təlim mühitində motivasiya səviyyəsini yüksəltmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Təlim proqramlarının inkişafına dair innovativ ideyaları təqdim edir. Bu mövzu, təhsil sahəsindəki mütəxəssislər, müəllimlər və təhsil rəhbərləri üçün aktualdır. Həmçinin, motivasiyanın təlim effektivliyinə olan təsirini anlamaq, təhsil siyasətinin formalaşmasında da mühüm rol oynayır.

Problemin elmi yeniliyi. Motivasiya təlimin keyfiyyətinə qüvvətli təsir edən amildir. Təlim motivasiyasının yaradılması yalnız məktəbin və müəllimin işi deyil, bunun təməli ailədən başlayır, məktəbdə davam etdirilir. Təlim motivasiyası yaratmaqla yalnız yaradıcılığı yüksək olan, səriştəli, peşəkar müəllimlərin əməyi ilə keyfiyyətə nail olmaq olar.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən müəllim və tələbələr, təhsil işçiləri pedaqoji təmayüllü tədqiqatçılar, magistrələr, doktorant və dissertantlar səmərəli və yaradıcılıqla istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür. Bakı: Nasir, 2001, 1245 s.
2. Mehrabov A.O. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri. Bakı: Mütərcim, 2007, 448 s.
3. Mehrabov A.O. Abbasov Ə.M. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı: Mütərcim, 2006, 172 s.

С.С. Тагиева, А.А. Байрамова

Организация и принципы учебной мотивации

Резюме

Большое значение в повышении качества обучения имеет создание мотивации. Мотивация считается первым шагом на пути к цели. В процессе интерактивного обучения первый этап занятия начинается с мотивации. Правильная постановка этого этапа обеспечивает основу для хорошего усвоения предмета. Без мотивации знания усваиваются плохо и долго не запоминаются. Мотивация должна начинаться с семьи и продолжаться в школе.

Мотивация обучения должна быть связана с преподаваемым предметом; Для создания мотивации следует использовать новые педагогические технологии, проводить соответствующую педагогическую и психологическую работу для решения проблемы, задавать соответствующие мотивирующие вопросы.

S.S. Taghiyeva, A.A. Bayramova

**Teaching motivation: its technology and principles
Summary**

The creation of motivation is of great importance in improving the quality of training. Motivation is considered the first step towards the goal. In the interactive learning process, the first stage of the lesson begins with motivation. Setting this stage correctly provides a basis for good mastery of the subject. Without motivation, knowledge is not absorbed well and is not remembered for a long time. Motivation should start from the family and should be continued at school.

Training motivation should be related to the taught subject; new pedagogical technologies should be used to create motivation, appropriate pedagogical and psychological work should be done to solve the problem, and appropriate motivating questions should be asked.

Redaksiyaya daxil olub: 02.09.2024